

Biografistyka Pedagogiczna
Rok 3 (2018) nr 1
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399
DOI: 10.36578/BP.2018.03.17

Ryszard Skrzyniarz*

Zygmunt Kukulski, Stefan Kunowski i Teresa Kukołowicz – ich rola w rozwoju pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim

Zygmunt Kukulski, Stefan Kunowski and Teresa Kukołowicz: Three Pillars of Education for Teachers at the Catholic University of Lublin (KUL)

Abstract: The aim of the article was to highlight the role and contribution of Zygmunt Kukulski, Stefan Kunowski and Teresa Kukołowicz to the development of education science at KUL. Founded in 1920, the KUL Faculty of Education was the second such department in Poland after the one at the University of Poznań. Prof. Kukulski was involved in the establishment and development of the KUL department. Unfortunately World War II interrupted these efforts. In 1944, in spite of the obstacles posed by communism in Poland, Prof. Stefan Kunowski took it upon himself to re-establish and maintain education science as a field of studies, making futile attempts to create a research institute. In 1981, there appeared an opportunity of reactivating and developing education science at KUL, also thanks to Prof. Teresa Kukołowicz. Kukulski, Kunowski and Kukołowicz were the three pillars of education science at KUL from 1920 to 2000. In spite of difficulties, sacrifices and, sometimes, humiliations, these scholars did not renounce their quest in periods that were difficult for Polish statehood and science, developing education science at KUL.

Keywords: Zygmunt Kukulski, Stefan Kunowski, Teresa Kukołowicz, education science, Catholic University of Lublin Faculty of Education

* Ryszard Skrzyniarz – dr hab. prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, kierownik Katedry Biografistyki Pedagogicznej w Instytucie Pedagogiki, skrzyniarz@kul.pl.

Pedagogika jako dyscyplina naukowa zrodziła się na początku w XIX w. dzięki Janowi Fryderykowi Herbartowi, niemieckiemu filozofowi i pedagogowi zwanemu „ojcem nowożytnej pedagogiki”. Oderwał ją od filozofii i oparł na etyce filozoficznej i psychologii, tworząc z niej dyscyplinę naukową¹. Na Zachodzie pierwsze katedry pedagogiki powstały w pierwszej połowie XIX w. Na ziemiach polskich pierwszą katedrę pedagogiki próbowano utworzyć w 1848 r. na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ), ale władze austriackie sprzeciwiły się, twierdząc, że pedagogika jest wykładana w ramach innych katedr². Dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w 1919 r. na Uniwersytecie Poznańskim powstała pierwsza w Polsce Katedra Pedagogiki, za inicjowaną przez prof. Antoniego Danysza, a druga w 1920 r. na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (KUL), kierowana przez prof. Zygmunta Kukulskiego. W 1922 r. powstało Studium Pedagogiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim, a w 1926 r. powołano katedry pedagogiki na UJ pod kierunkiem prof. Zygmunta Mysłakowskiego i na Uniwersytecie Warszawskim – prof. Bogdana Nawroczyńskiego³. Rozwój pedagogiki jako dyscypliny akademickiej zapoczątkował rozkwit badań pedagogicznych w Polsce⁴.

- 1 K. Sośnicki, *Rozwój pedagogiki zachodniej na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1967, passim.
- 2 J. Kras, *Życie umysłowe w Krakowie w latach 1848–1870*, Kraków 1977, s. 49; W. Sajdek, *Jakiej filozofii pedagogicy potrzebują? O początkach pedagogiki uniwersyteckiej w Krakowie*, „Polska Myśl Pedagogiczna”, 2 (2016) nr 2, s. 345–358.
- 3 J. Draus, R. Terlecki, *Historia wychowania*, t. 2: *Wiek XIX–XX*, Kraków 2009, s. 291; R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II*, w: *Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Historia i współczesność*, red. A. Rynio, R. Skrzyniarz, współpraca Ł. Badeńska, Lublin 2011, s. 13–14; K. Nowak-Kluczyński, *Pedagogika na poznańskim uniwersytecie 1919–1993*, Poznań 2014 (rozprawa doktorska); T. Hejnicka-Bezwińska, *Praktyka edukacyjna w warunkach zmiany kulturowej (w poszukiwaniu logiki zmian)*, Warszawa 2015, s. 78–84.
- 4 Np.: T. Hejnicka-Bezwińska, *W poszukiwaniu tożsamości pedagogiki. Świadomość teoretyczno-metodologiczna współczesnej pedagogiki polskiej (geneza i stan)*, Bydgoszcz 1989; A. Folkierska, *Pytanie o pedagogikę*, Warszawa 1990; *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, red. H. Kwiatkowska, Warszawa 1994; T. Hejnicka-Bezwińska, *Tożsamość pedagogiki. Od ortodoksji ku heterogeniczności*, Warszawa 1997; *Pedagogika i edukacja nowych wspólnot i różnic wobec jednoczącej się Europy*, red. E. Malewska, B. Śliwerski, Kraków 2002; B. Śliwerski, *Współczesna myśl pedagogiczna. Znaczenia, klasyfikacje, badania*, Kraków 2009; tenże, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2010.

Celem artykułu będzie ukazanie pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej wspomnianych wyżej osób, które przyczyniły się do powstania, rozwoju, utrzymania i reaktywacji pedagogiki jako dyscypliny naukowej na KUL.

Zygmunt Bolesław Kukulski

Początki istnienia nauk pedagogicznych na KUL wiążą się z powstaniem uniwersytetu w 1918 r. Wówczas to podjęto pierwsze działania na rzecz wprowadzenia pedagogiki jako kierunku uniwersyteckiego. Jednak dopiero zatrudnienie w 1920 r. dra Zygmunta Kukulskiego⁵ i powołanie dla niego Katedry Pedagogiki dało początek badaniom naukowym i prowadzeniu zajęć dydaktycznych z pedagogiki na KUL. W latach 1920–1921 dzięki zaangażowaniu Kukulskiego przeprowadzono w Lublinie, w pierwszym ośrodku uniwersyteckim w Polsce, podział na uniwersyteckie studium pedagogiczne (Katedra Pedagogiki) oraz Instytut Pedagogiczny dla studentów trzeciego i czwartego roku, tym nowatorskim rozwiązaniem Kukulski wyprzedził rozporządzenie ministerialne w tej sprawie z 1926 roku⁶. Celem Instytutu Pedagogicznego było: kształtowanie na-

- 5 Urodził się 2 maja 1890 r. w Jaśle, był synem Franciszka i Bronisławy z domu Dyląg. W latach 1901–1909 uczęszczał do szkoły w Jaśle, tam ukończył Państwowe Gimnazjum Klasyczne im. Króla Stanisława Leszczyńskiego. W roku akademickim 1909/1910 studiował prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim, a następnie przeniósł się na Wydział Filozoficzny tegoż uniwersytetu. W latach 1910–1914 studiował polonistykę i pedagogikę. W latach 1913/1914 rozpoczął pracę pedagogiczną w Gimnazjum św. Anny w Krakowie, przerwana na skutek służby wojskowej (1914–1917). W 1917 r. doktoryzował się na podstawie rozprawy: *Działalność pedagogiczna Tadeusza Czackiego*, Warszawa 1914. W latach 1918–1919 pracował jako urzędnik w Ekspozyturze Rady Szkolnej Krajowej. W 1920 r. przeniósł się na stałe do Lublina; R. Skrzyniarz, *Zygmunt Bolesław Kukulski*, w: *Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Historia i współczesność*, red. A. Rynio, R. Skrzyniarz, współpraca Ł. Badeńska, Lublin 2011, s. 49–50. Wybuch wojny zastał Kukulskiego za granicą, dokąd udał się na wystawę światową w Chicago. Nie zdążył wrócić do kraju, zatrzymał się w Londynie, a następnie udał się do Edynburga, gdzie w latach 1943–1944 wykładał historię wychowania na Studium Pedagogicznym tamtejszego uniwersytetu, zorganizowanym dla polskich nauczycieli. Zmarł nagle 4 grudnia 1944 r. w Peebles w Szkocji; K. Wołk, *Zygmunt Bolesław Kukulski (18901944) – pedagog, wychowawca, społecznik*, Lublin 2018 (w druku).
- 6 A. Mońka-Stanikowa, *Studia pedagogiczne na Uniwersytecie Warszawskim w okresie 1926–1982*, Warszawa 1997; B. Bromberek, *Studia uniwersyteckie w zakresie nauki o edukacji w świetle badań empirycznych*, Poznań 1998, s. 1–20.

ukowe kandydatów do nauczania w zakresie szkolnictwa średniego; przygotowanie zawodowo-pedagogiczne przyszłych nauczycieli szkół średnich, obejmujące studium nauk pedagogicznych i techniki nauczania oraz zaznajamianie z praktyką zawodową; prowadzenie badań naukowych w zakresie pedagogiki i dydaktyki⁷. Studenci pierwszego i drugiego roku mogli uczestniczyć w zajęciach instytutu jako hospitaneci.

W 1925 r. Kukulski habilitował się w zakresie pedagogiki na Uniwersytecie Jana Kazimierza (UJK) we Lwowie na podstawie rozprawy: *Główne momenty myśli i badań pedagogicznych* (Lublin 1923). W latach 1920–1925 był zatrudniony jako zastępca profesora pedagogiki na KUL, natomiast w latach 1925–1928 pracował jako profesor nadzwyczajny, a od 1928 r. był profesorem zwyczajnym. W latach 1920–1939 prowadził zajęcia dydaktyczne na Wydziale Nauk Humanistycznych, w latach 1920–1933 na Wydziale Teologicznym, zaś w latach 1920–1923 na Wydziale Prawa Kanonicznego. W latach 1927–1930 pełnił funkcję dziekana Wydziału Nauk Humanistycznych. Od 1925 r. dojeżdżał także z wykładami na UJK do Lwowa. W latach 1920–1939 był również nauczycielem literatury polskiej i historii w Państwowym Gimnazjum im. Stanisława Staszica, a od 1931 r. dyrektora Szkoły Lubelskiej. Ponadto w latach 1926–1930 prowadził wykłady z psychologii i pedagogiki na Państwowym Wyższym Kursie Nauczycielskim i w roku akademickim 1928/1929 na Państwowym Pedagogium⁸.

Staraniem Kukulskiego w 1929 r. powstała odrębna grupa pedagogiczna. Studenci kończący studia od 1933 r. otrzymywali dyplom magistra filozofii w zakresie pedagogiki⁹. W 1934 r. przy seminarium pedagogicznym prof. Kukulskiego został powołany Zakład Pedagogiki. Profesor prowadził wykłady z podstawowych nauk pedagogicznych (pedagogika ogólna, dydaktyka i historia wychowania wraz ze szkolnictwem). W programie studiów pedagogicznych występowały także nauki ogólnokształcące, niezbędne do wykształcenia nauczycieli i przygotowania ich do pracy. W okresie międzywojennym na KUL, podobnie jak na państwowych uni-

7 R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 14.

8 R. Skrzyniarz, *Zygmunt Bolesław Kukulski*, s. 49–50.

9 W 1933 r. KUL uzyskał prawo nadawania stopnia magistra na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych oraz na Wydziale Nauk Humanistycznych, m.in. w zakresie pedagogiki. G. Karolewicz, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, Lublin 1996, s. 32–33.

wersytetach, było niewielu specjalistów¹⁰, dlatego kierownik Katedry Pedagogiki musiał wyklądać wiele problemów wchodzących w zakres nauk pedagogicznych, m.in.: pedagogikę, dydaktykę, historię wychowania i psychologię wychowawczą¹¹.

Ponadto profesor Kukulski rozwinął poważne badania źródłowe nad historią szkolnictwa i wychowania w Polsce doby Komisji Edukacji Narodowej oraz Izby Edukacyjnej Publicznej Księstwa Warszawskiego. Wydał m.in.: pisma Stanisława Staszica o charakterze wychowawczym, przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji Narodowej oraz źródła dotyczące Izby Edukacji Publicznej. Głównym przedmiotem jego zainteresowań były pedagogika i historia wychowania XVIII–XIX w., recepcja poglądów Jana Henryka Pestalozziego w Polsce i Jana Ámosa Komenskigo oraz działalność pedagogiczna Stanisława Staszica. Badał głównie zagadnienia wstępu do pedagogiki oraz przygotował dzieje myśli i badań pedagogicznych od czasów plemiennych do najnowszych. W badaniach regionalnych nad historią wychowania skoncentrował się na dziejach szkolnictwa i oświaty w Lublinie. Jest autorem kilkunastu książek. Publikował także artykuły z zakresu teorii wychowania¹².

Kukulski angażował się w różnego rodzaju inicjatywy społeczno-edukacyjne i już w czasie studiów był założycielem i prezesem Koła Pedagogicznego UJ. Od 1934 r. został członkiem-założycielem Towarzystwa Naukowego KUL. Był

10 Takim specjalistą był o. Jacek Woroniecki (1878–1949; rektor KUL w latach 1922–1924), który wydał m.in. *Katolicką etykę wychowawczą*, dzieło będące syntezą etyki tomistycznej w zastosowaniu wychowawczym, wzbogacone przemyśleniami wybitnych pisarzy europejskich, J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, Poznań 1925.

11 S. Kunowski, *Rozwój nauk pedagogicznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1969, s. 243–244; R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 15.

12 Opublikował m.in.: *Pierwiastkowe przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji Narodowej z lat 1773–1776*, wyd. i wstępem opatrzył, Lublin 1923; *Stanisław Staszic ks., Pisma pedagogiczne*, wyd. i oprac., Lublin 1926; *Pestalozzi w Polsce na początku XIX stulecia. Sprawozdania, rozbiory i sądy współczesne*, zebrał i wstępem opatrzył, Lublin 1930; *Elementarz dla szkół parafialnych narodowych z roku 1785*, wydał, Lublin 1930; *Źródła do dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce z doby Izby Edukacji Publicznej 1807–1812*, Lublin 1931; *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie na tle epoki (1818–1830)*, Lublin 1938; *Pierwsi nauczyciele świeccy w szkole wydziałowej lubelskiej w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, Lublin 1939; *Pierwsze przepisy publiczne w szkole wojewódzkiej lubelskiej za czasów Komisji Edukacyjnej*, Lublin 1939; *Tak zwane „Public Schools” w Wielkiej Brytanii*, Londyn 1942.

członkiem Komisji Historycznej Towarzystwa Pedagogicznego, zaś w latach 1927–1939 pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie, jako jego współzałożyciel. Był także: współpracownikiem Komisji Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie dla Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce, członkiem Komisji Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Badania Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce, a w czasie wojny, gdy przebywał w Wielkiej Brytanii – członkiem Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w tym kraju. Odznaczony został Złotym Krzyżem Zasługi i Srebrnym Wawrzynem Polskiej Akademii Literatury¹³.

Profesor Kukulski angażował się także w działalność społeczną i edukacyjną na rzecz Lublina. W 1922 r. stał na czele Komitetu Obchodów sto pięćdziesiątej rocznicy ustanowienia Komisji Edukacji Narodowej i śmierci ks. Stanisława Konarskiego. Z jego inicjatywy w 1924 r. powołano w Lublinie Komitet Obchodu Setnej Roczniczy Zgonu Stanisława Staszica, którego także został prezesem. Taką też funkcję pełnił od 1929 r. w Komitecie Budowy Pomnika Jana Kochanowskiego w Lublinie. Efektem tej jego działalności było doprowadzenie do odsłonięcia w 1930 r. przed dawnym Trybunałem Koronnym w Starym Mieście pomnika poety. Kukulski był wiceprezesem Wojewódzkiego Komitetu Pomocy Młodzieży Akademickiej, członkiem Lubelskiego Komitetu Wojewódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży Akademickiej. W 1938 r. wyjechał do Rzymu na uroczystości kanonizacyjne św. Andrzeja Boboli jako reprezentant KUL¹⁴.

Stefan Kunowski

Po opuszczeniu Lublina przez wojska niemieckie w dniu 21 lipca 1944 r., Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego ze względów propagandowych zezwolił na reaktywowanie uczelni, która rozpoczęła działalność już 21 sierpnia, jednak systematycznie ograniczał jej działalność. Śmierć prof. Kukulskiego w Wielkiej Brytanii spowodowała komplikacje w prowadzeniu zajęć z pedagogiki na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL. Nie udało się sprowadzić na kierownika Katedry Pedagogiki prof. Kazimierza Sośnickiego ze Lwowa. W tej sytuacji zajęcia

13 R. Skrzyniarz, *Zygmunt Bolesław Kukulski*, s. 50.

14 Tamże.

zlecone z pedagogiki i dydaktyki miał mgr Stefan Kunowski¹⁵, który pracował na KUL na stanowisku starszego asystenta pedagogiki już od 1937 r. i do wybuchu wojny prowadził ćwiczenia proseminaryjne¹⁶. W listopadzie 1944 r. wznowiono działalność Zakładu Pedagogiki pod nową nazwą: Zakład Pedagogiki i Historii Wychowania, którym w latach 1949–1952 kierował dr hab. Jan Dobrzański¹⁷.

Kunowski 13 lipca 1945 r. uzyskał doktorat z filologii polskiej na KUL, w tym też roku został mianowany zastępcą profesora w Katedrze Pedagogiki i Dydaktyki Ogólnej. W latach 1949–1954 władze państwowe prowadziły akcję rugowania kierunków pedagogicznych z uniwersytetów¹⁸. Było to jedną z przyczyn

15 Urodził się 20 czerwca 1909 r. w Muszkietowie (obecnie Ukraina), syn Romualda i Heleny z Kowalewskich. W 1920 r. wraz z rodzicami przyjechał do Polski. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Piaskach pod Lublinem, w 1923 r. rozpoczął naukę w Gimnazjum im. Vetterów w Lublinie, a w 1929 r. ukończył Gimnazjum Realne im. Hetmana Jana Zamoyskiego w Lublinie. W latach 1929–1937 studiował na KUL, 23 czerwca 1934 r. uzyskał dyplom magistra filozofii w zakresie filologii polskiej, 2 października 1937 r. w zakresie pedagogiki. W czasie studiów 1932–1933 odbył roczną służbę wojskową, zdobywając stopień podporucznika rezerwy. W latach 1935–1939 był starszym asystentem w Katedrze Pedagogiki. Uczestniczył w kampanii wrześniowej w czasie drugiej wojny światowej, był więźniem obozu jenieckiego w Działdowie, działaczem tajnego nauczania. W latach 1934–1946 był nauczycielem i wizytatorem szkół średnich. W latach 1944–1945 pełnił funkcję wizytatora kuratorium lubelskiego, R. Skrzyniarz, *Stefan Kunowski*, w: *Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Historia i współczesność*, red. A. Rynio, R. Skrzyniarz, współpraca Ł. Badeńska, Lublin 2011, s. 51–52, tenże, *Kariera naukowa prof. Stefana Kunowskiego (1909–1977)*, w: *U podstaw tożsamości pedagogiki. Wielowymiarowość pedagogiki – biografistyka – historia*, red. R. Skrzyniarz, E. Smółka, S. Konefał, Lublin 2012, s. 217–219.

16 S. Kunowski, *Rozwój nauk pedagogicznych*, s. 244.

17 R. Skrzyniarz, Jan Dobrzański, w: *Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 44.

18 W latach 1949–1954 studia pedagogiczne zostały przeniesione ze wszystkich państwowych uniwersytetów do wyższych szkół pedagogicznych. Tylko na KUL można było uzyskać tytuł magistra filozofii w zakresie pedagogiki. Duży napływ studentów na Sekcję Pedagogiczną doprowadził do rozdzielenia się tej specjalizacji na trzy: 1) z zakresu pedagogiki i dydaktyki ogólnej, 2) z historii wychowania i szkolnictwa, 3) z psychologii wychowawczej i rozwojowej; S. Kunowski, *Rozwój nauk pedagogicznych*, s. 244; R. Skrzyniarz, *Wybrane przykłady postaw i działań ukierunkowanych na przetrwanie oraz rozwój Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w latach 1944–1970*, w: *Wczoraj, dziś i jutro pedagogiki uniwersyteckiej w świetle twórczości Stefana Kunowskiego*, red. K. Braun, M. Łobacz, A. Rynio, Lublin 2010, s. 79–90.

wstrzymania procesu habilitowania się Kunowskiego z pedagogiki na podstawie rozprawy: *Problematyka współczesnych systemów wychowania*, rozpoczętego w 1952 r. W 1954 r. Kunowski został mianowany docentem przez Senat Akademicki KUL, ale dopiero 14 marca 1957 r. Centralna Komisja ds. Stopni i Tytułów przyznała mu ten tytuł. Był kierownikiem Sekcji Pedagogicznej w latach 1952–1956, gdy w związku z represjami stosowanymi przez władze PRL, zmierzającymi do narzucenia marksistowskiej ideologii materialistycznej w kształceniu studentów, na mocy rozporządzenia ministerstwa z 1953 r. „przejściowo” zawieszono rekrutację na pierwszy rok studiów pedagogicznych w roku akademickim 1953/1954. Brak rekrutacji na pedagogikę doprowadził do jej powolnej likwidacji na KUL. W 1956 r. wraz z odejściem ostatniego rocznika studentów pedagogiki działalność Sekcji Pedagogicznej została zawieszona na całe ćwierćwiecze¹⁹.

Mimo wstrzymania rekrutacji w 1953 r. przez ministerstwo i przejścia w 1956 r. prof. Dobrzańskiego na UMCS, pedagogika na KUL nie przestała istnieć dzięki postawie i zaangażowaniu Kunowskiego, który pozostał na uniwersytecie²⁰. W 1956 r. wystąpił do władz wydziału humanistycznego, aby te przedłożyły władzom uniwersytetu sprawę ponownej rekrutacji studentów na pierwszy rok pedagogiki. Argumentował to tym, iż niektóre wyższe szkoły pedagogiczne, np. w Warszawie i Łodzi, przyłączyły się do tamtejszych uniwersytetów²¹. Próby reaktywowania pedagogiki na KUL nie powiodły się. Władze państwowe prowadziły celową politykę „uświadamiania” młodzieży, aby ta wybierała kierunki studiów, na które istniało zapotrzebowanie w Polsce Ludowej. Pedagogika w wytycznych ministerstwa nie była takim kierunkiem, a uprawiana na katolickiej uczelni była sprzeczna z ideologią państwa propagującego idee i wychowanie socjalistyczne²².

19 S. Kunowski, *Rozwój nauk pedagogicznych*, s. 245; R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 17.

20 Takich ludzi jak S. Kunowski było dużo, dzięki czemu Uniwersytet mimo szykan i represji ze strony władz komunistycznych mógł przetrwać najtrudniejsze chwile. G. Karolewicz, *Represje wobec społeczności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w latach 1944–1956*, w: *Aparat ucisku na Lubelszczyźnie w latach 1944–1956 wobec duchowieństwa katolickiego*, red. J. Ziółek przy współpracy M. Petera, Lublin 2000, s. 47–61; R. Skrzyniarz, *Wybrane przykłady postaw i działań ukierunkowanych na przetrwanie*, s. 79–90; tenże, *Kariera naukowa prof. Stefana Kunowskiego*, s. 232–236.

21 R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 17.

22 Tamże.

Od 1957 r. Kunowski kierował Katedrą Pedagogiki, był dziekanem Wydziału Nauk Humanistycznych (1956–1957), kierownikiem Katedry Psychologii Wychowawczej na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej (1961–1977). Kierował Zakładem Pedagogiki oraz Komisją Pedagogiczną Towarzystwa Naukowego KUL, był także kuratorem Koła Pedagogicznego. W latach 1964–1966 pełnił funkcję sekretarza generalnego Towarzystwa Naukowego KUL. Do 1977 r. prowadził Zakład Pedagogiki na wydziale humanistycznym. Międzywydziałowa Katedra miała charakter usługowy. Na początku Kunowski prowadził tylko dwugodzinny wykład z elementów nauk pedagogicznych dla studentów trzeciego roku wydziału humanistycznego w ramach programowego przygotowania nauczycieli języka polskiego, historii, neofilologii i klasyki, a trzech asystentów miało kilka godzin ćwiczeń pedagogicznych dla tych, którzy planowali podejmowanie pracy zawodowej w oświacie²³. Prowadził także zajęcia dydaktyczne z pedagogiki w Seminarium Duchownym w Lublinie, w Prymasowskim Studium Życia Wewnętrzznego w Warszawie i na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu²⁴. Tuż przed śmiercią – 1 czerwca 1977 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym.

Stefan Kunowski zajmował się pedagogiką ogólną, dydaktyką uniwersytecką, koncepcją wychowania chrześcijańskiego oraz psychologią wychowawczą. Syntezę jego myśli pedagogicznej stanowi monografia *Podstawy współczesnej pedagogiki* (wydana po jego śmierci: Łódź 1981, wydanie 2: Warszawa 1993). Jest to oryginalna i całościowa teoria wychowawczego rozwoju człowieka, nawiązująca do koncepcji Wilhelma Flitnera (1889–1990) i Sergiusza Hessena (1887–1950), ukazująca teorię warstwicowego wychowania. Jest autorem rozlicznych publikacji²⁵.

Kunowski wraz z zespołem młodszych pracowników naukowych²⁶ obsługiwał trzy wydziały. Na Wydziale Nauk Humanistycznych, jako wprowadzenie i teoretyczne przygotowanie do zawodu nauczycielskiego, prowadził wykład kursowy z elementów nauk pedagogicznych, obejmujący pedagogikę i dydaktykę ogólną dla studentów trzeciego roku studiów. Na Wydziale Teologii

23 Tamże, s. 20.

24 R. Skrzyniarz, *Stefan Kunowski*, s. 51–52; tenże, *Kariera naukowa prof. Stefana Kunowskiego*, s. 222–228.

25 Tamże.

26 W różnych latach okresu 1956–1977 do zespołu należeli: dr Teresa Kukołowicz, dr Zofia Sękowska, dr Maria Braun-Galkowska, ks. dr Tadeusz Witkowski, ks. Roman Pomianowski, mgr Dorota Kornas-Biela.

prowadził specjalizację pedagogiczną sekcji duszpasterskiej, co przyczyniło się do wypracowania pedagogiki pastoralnej²⁷ dla księży duszpasterzy, kleryków w seminariach duchownych oraz pedagogiki katolickiej. Natomiast w celu kształcenia siostr katechetek rozwijał pedagogikę katechetyczną wraz z metodyką nauczania religii. Na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej w Katedrze Psychologii Wychowawczej Kunowski propagował psychologię wychowawczą w ramach wykładów monograficznych i seminarium magisterskiego, ze szczególnym uwzględnieniem psychodiagnostyki szkolnej²⁸.

Dzięki systematyczności Kunowskiego od 1956 r. każdego roku organizowano sesje pedagogiczne dla wszystkich asystentów i profesorów na KUL, rozwijając pedagogikę uniwersytecką kilka lat wcześniej niż zrobiono to na uniwersytetach państwowych. Każdego roku organizował od pięciu do siedmiu zebrań referatowych na temat dydaktyki uniwersyteckiej, metodyki ćwiczeń, pedagogiki akademickiej czy psychologii studentów. Każda sesja kończyła się zebraniem wniosków praktycznych, a wiele wypowiedzianych tam postulatów wprowadzano w życie. W ramach Katedry Pedagogiki zajmował się również kierunkami rozwoju pedagogiki współczesnej oraz pedagogiką polską. Prowadził także badania naukowe nad zawartością katolickich pism pedagogicznych (szczególnie czasopism katechetycznych i religijno-wychowawczych wydawanych na KUL)²⁹.

W 1970 r. Kunowski, ks. Piotr Poręba, Teresa Kukołowicz, ks. Tadeusz Witkowski wystąpili do Senatu Akademickiego KUL z prośbą o ustanowienie Instytutu Pedagogicznego KUL im. Jana XXIII jako międzywydziałowego ośrodka naukowo-badawczego. Celem Instytutu miało być stworzenie ośrodka dokumentacji naukowej, warsztatu bibliograficznego oraz centrum organizującego prace naukowo-badawcze w dziedzinie pedagogiki w seminariach duchownych. Instytut miał być jednostką badawczą. Zadaniem instytutu miało być organizowanie badań pedagogicznych w celu rozwijania naukowej pedagogiki z poży-

27 R. Skrzyniarz, *Wychowawcza misja Kościoła. Pedagogika pastoralna w ujęciu Stefana Kunowskiego*, „Ateneum Kapłańskie”, 171 (2018) z. 1 (656) s. 9–19.

28 S. Kunowski, *Rozwój nauk pedagogicznych*, s. 246; R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 21–22.

29 S. Kunowski, *Dokształcanie pedagogiczne pracowników naukowych*, w: *Księga Jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1969, s. 255–258; tenże, *Rozwój nauk pedagogicznych*, s. 246; R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 22.

kiem dla uczelni oraz zorganizowanie centrum dla pracowników uniwersytetu, zajmujących się naukami pedagogicznymi. Kunowski zmarł 15 września 1977 r. w Lublinie, nie doczekał się oficjalnego powołania do życia wspomnianego instytutu, który prowadził działalność naukową i gromadził różnego rodzaju materiały naukowe³⁰.

W ramach humanistyki funkcjonowała Katedra Pedagogiki, która po śmierci Kunowskiego została przekształcona w Katedrę Pedagogiki i Dydaktyki Ogólnej, a jej kierownikiem została doc. Kukołowicz. W ramach Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej funkcjonowała Katedra Psychologii Wychowawczej. Obie katedry stanowiły nieoficjalną sekcję pedagogiki na KUL jako ogólnouniwersytecką agendę międzywydziałową. Wspomniane katedry zajmowały się pedagogiką i świadczyły funkcję usługową dla studentów i pracowników KUL. Przetrwały do 1981 r. i stały się podwaliną reaktywowanej Sekcji Pedagogiki.

Teresa Kukołowicz

Wydarzenia lubelskiego lipca i sierpnia 1980 r. oraz powstanie NSZZ „Solidarność” w Polsce stworzyły dogodny klimat i dały możliwość podjęcia działań na rzecz reaktywowania Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych oraz Sekcji Pedagogiki. Rektor o. prof. Mieczysław A. Krąpiec wystąpił do ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki z prośbą o reaktywowanie Sekcji Pedagogiki na Wydziale Nauk Humanistycznych. Argumentował to tym, iż uczelnia posiada odpowiednio wykwalifikowaną kadrę pracującą w ramach Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Ogólnej na tymże wydziale pod kierunkiem Teresy Kukołowicz³¹, zatrudnionej na KUL już w 1963 r. Ponadto na innych

30 R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 22–23.

31 Urodziła się 2 stycznia 1925 w Łodzi, rodzicami byli Marian Bogdanowicz i Irena z Nowierskich. Zmarła 28 lutego 2014 r. w Warszawie. Szkołę powszechną i dwie klasy gimnazjum ukończyła w Katowicach. Naukę kontynuowała na tajnych kompletach Gimnazjum i Liceum I. Popielewskiego i J. Roszkowskiej w Warszawie. W 1943 r. uzyskała maturę. Zapisła się na tajne komplety na UW, gdzie studiowała do wybuchu Powstania Warszawskiego. Jesienią 1945 r. zapisała się na studia na Uniwersytecie Łódzkim na Wydziale Pedagogiki Społecznej, gdzie 29 października 1952 r. uzyskała dyplom magistra filozofii w zakresie pedagogiki społecznej. 1 lipca 1963 r. uzyskała stopień doktora filozofii w zakresie filozofii praktycznej na podstawie rozprawy:

wydziałach działały trzy katedry o podobnym profilu zainteresowań: Katedra Socjologii Rodziny i Katedra Psychologii Wychowawczej na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej oraz Katedra Pedagogiki Rodziny na Wydziale Teologii. 8 listopada 1980 r. uchwałą Senatu Akademickiego KUL został formalnie powołany Wydział Nauk Społecznych (WNS). WNS miał kontynuować tradycje naukowe i dydaktyczne wcześniejszych struktur uniwersytetu. Na powołanym wydziale utworzono trzy sekcje: pedagogiczną, społeczną oraz psychologiczną. Tym samym po dwudziestu pięciu latach na KUL zostały uruchomione jednolite studia magisterskie na kierunku pedagogicznym³².

Uzyskanie zgody na reaktywację pedagogiki na KUL napotykało w ministerstwie wiele trudności, świadczą o tym dwie notatki służbowe, z 10 grudnia 1980 r. i 3 lutego 1981 r., w których Kukołowicz odnotowała, że uniwersytet spełnił wszystkie wymagania ministerstwa w związku ze staraniem o ponowne otwarcie naboru na tym kierunku, a jednak sprawa ta nie posunęła się

„Praca szkoły w nowopowstałej dzielnicy wielkiego miasta przemysłowego. Analiza socjologiczno-pedagogiczna”, której promotorem był Jan Turowski, a obronionej na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL. W roku akademickim 1962/1963 awansowała na stanowisko starszego asystenta, a w 1964 r. została adiunktem. 15 czerwca 1972 r. odbyło się na KUL jej kolokwium habilitacyjne na podstawie pracy: *Rodzina w procesie uspołecznienia dziecka*, uzyskała stopień doktora habilitowanego z filozofii chrześcijańskiej w zakresie socjologii wychowania; a 29 września 1977 r. uzyskała zatwierdzenie habilitacji przez Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, zaś 22 września 1980 r. została powołana na stanowisko docenta. 22 stycznia 1988 r. uzyskała stanowisko profesora nadzwyczajnego, zaś 28 marca 1992 r. otrzymała tytuł profesora. Dnia 1 października 1959 r. została zatrudniona w Katedrze Pedagogiki na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL. W latach 1977–1981 była kierownikiem Zakładu Pedagogiki. Pracowała ponadto w Wyższej Szkole Służby Społecznej im. ks. Franciszka Blachnickiego w Suwałkach, w mazowieckiej Wyższej Szkole Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu. Była współtwórczynią Diecezjalnego Studium Życia Rodzinnego m.in. w archidiecezji warszawskiej. W 1992 r. została odznaczona dyplomem uznania przez World Cultural Council za swoją pracę w dziedzinie edukacji; w 1994 r. otrzymała Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski za całokształt pracy naukowej i działalności społecznej; R. Skrzyniarz, *Teresa Maria Kukołowicz, w: Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Historia i współczesność*, red. A. Rynio, R. Skrzyniarz, współpraca Ł. Badańska, Lublin 2011, s. 48–49.

32 R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 23–24.

do przodu. Tuż po reaktywacji pedagogiki Kukołowicz w piśmie skierowanym do prymasa Polski Józefa Glempa napisała, że „studia pedagogiczne na Wydziale Nauk Społecznych KUL, trwające 5 lat, o ogólnej specjalności opiekuńczo-wychowawczej, przewidują możliwość wyboru jednej z trzech, bardziej szczegółowych specjalności: teorię wychowania i opieki w zakresie pedagogiki ogólnej i chrześcijańskiej, opieki i wychowania oraz pedagogiki rodziny. Wskazane specjalności oparte są o przedmioty filozoficzne, ujęte programem Wydziału oraz o przedmioty ogólne i przedmioty odpowiadające danej specjalności”³³. To m.in. dzięki staraniom Kukołowicz 16 marca 1981 r. reaktywowano na KUL Sekcję Pedagogiki, której była kierownikiem w latach 1981–2000. Pedagogika zawdzięcza jej swój rozwój po 1981 r. W latach 1984–1999 była prodziekanem Wydziału Nauk Społecznych; była również członkiem kilku komisji senackich. Na KUL była zatrudniona do 30 września 2000 r.

Oprócz Sekcji Pedagogiki kierowała także Katedrą Pedagogiki i Dydaktyki Ogólnej oraz Zakładem Pedagogiki i Historii Wychowania. W roku akademickim 1985/1986 na WNS funkcjonowały trzy katedry: Katedra Pedagogiki i Dydaktyki Ogólnej, Katedra Pedagogiki Specjalnej była jeszcze nieobsadzona, zaś trzecią kierował doc. dr hab. Stanisław Litak. W następnych latach sekcja powoli rozwijała się kadrowo. W roku akademickim 1993/1994 posiadała w dalszym ciągu trzy katedry: 1) Katedrę Pedagogiki i Dydaktyki Ogólnej, 2) Katedrę Pedagogiki Specjalnej, 3) Katedrę Historii Wychowania. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. powstało kilka katedr, które później były przekształcane lub zmieniały nazwę: Katedra Pedagogiki Katolickiej, Katedra Pedagogiki Społecznej, Katedra Dydaktyki Ogólnej oraz Katedra Historii Opieki Społecznej³⁴.

Jej zainteresowania badawcze koncentrowały się wokół następujących zagadnień: główne kierunki badań: systemy wychowawcze pedagogów katolickich XX w., czynniki kształtujące postawy rodzicielskie, proces wychowania i samowychowania, znaczenie rodziny w wychowaniu, teorie i niektóre zagadnienia metodologiczne wychowania w rodzinie, socjologia medycyny, Kościół rzymskokatolicki wobec problemów patologii społecznej w Polsce. Była promotorem

33 R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 24.

34 Tamże, s. 26–27.

prac magisterskich i doktorskich na psychologii i pedagogice, wypromowała trzech doktorów. Wprowadziła socjologię medycyny do programów nauczania w szkołach medycznych, jest współautorką podręcznika *Podstawy psychologii, pedagogiki i socjologii. Podręcznik dla szkół średnich medycznych* (Warszawa 1977, wydanie 2: 1987) oraz kilku innych książek³⁵.

Wówczas prace badawcze pracowników naukowych zatrudnionych w Sekcji pedagogiki dotyczyły: problemów pedagogiki integralnej; pedagogiki katolickiej; historii opieki społecznej oraz działań opiekuńczo-wychowawczych Kościoła; postaw Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce wobec problemów patologii społecznej; psychologii prenatalnej i poradnictwa genetycznego; funkcji ruchów i grup religijnych; historii oświaty polskiej (szczególnie za granicą w czasie drugiej wojny światowej); funkcjonowania rodzin niepełnych; wychowania w rodzinie; nowych metod pracy wychowawczej; funkcji opiekuńczych szkoły; analizy transakcyjnej; kontaktu pomocnego; aktywnych form prowadzenia zajęć³⁶.

Pod kierownictwem Kukołowicz instytut troszczył się o metodologiczną stronę badań oraz ich poprawność, zwłaszcza w ramach postulowanego podejścia interdyscyplinarnego w ujmowaniu wychowania jako działalności, systemu i procesu na różnych poziomach wiedzy oraz uprawiania nauki: teoretycznym, empirycznym – w ścisłym tego słowa znaczeniu – zorientowanym na praktykę (także w badaniach historycznych i porównawczych). W ramach Instytutu realizowane były znaczące projekty badawcze nad: rodziną; systemami edukacji; pedagogiką personalistyczną; podstawami pedagogiki otwartej; dziejami szkolnictwa elementarnego i opieką społeczną; myślą pedagogiczną okresu II Rzeczypospolitej; sposobami komunikowania się osób niesłyszących (fonetyka, język migowy)³⁷.

W 1992 r. dzięki zabiegom Kukołowicz Sekcja Pedagogiki została członkiem Stowarzyszenia Instytutów Pedagogiki Uniwersytetów Katolickich (Association Catholique Internationale des Institutions de Science de l'Éducation ACISE)

35 Opublikowała książki: *Rodzina w procesie uspołeczniania dziecka*, Lublin 1978; *Pomagamy w samowychowaniu*, Warszawa 1978; była redaktorem prac: *Z badań nad rodziną*, Lublin 1984; *Pomoc rodzinie niepełnej*, Sandomierz 1988; *Troska Kościoła o rodzinę w Polsce*, Warszawa 1992, *Szkoła – nauczyciel – uczeń*, Stalowa Wola 1992; R. Skrzyniarz, Teresa Maria Kukołowicz, s. 49.

36 R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 28–29.

37 Tamże, s. 32–33.

w ramach Międzynarodowej Federacji Uniwersytetów Katolickich. Natomiast w 1996 r. zmieniono nazwę z Sekcji Pedagogiki na Instytut Pedagogiki³⁸.

W 1989 r. wspólnie z prof. drem hab. Piotrem Kryczką była współtwórczynią i organizatorką Filii Wydziału Nauk Społecznych KUL w Stalowej Woli. Przez kilkanaście lat była tam kierownikiem kierunku pedagogika, wykładała i prowadziła seminaria magisterskie. Wypromowała tam kilkuset magistrów pedagogiki.

Podsumowanie – czyli trzy razy Q

Produktom najwyższej jakości przyznawany jest certyfikat Q. KUL w pedagogice ma swoje takie trzy Q: Kukulski, Kunowski, Kukołowicz. Może ktoś mnie posądzi o megalomanię. Można się ze mną nie zgodzić, jednak uważam, że tak jest.

Zygmunt Kukulski był twórcą, ale przede wszystkim przyczynił się do szerokiego rozwoju pedagogiki nie tylko na KUL w okresie międzywojennym. O wiele lat wyprzedził projekty ministerstwa dotyczące kształcenia nauczycieli. Był badaczem i praktykiem nie tylko w środowisku akademickim, ale także nauczycielskim. Zapomniano o nim i jego zasługach dla pedagogiki. Gdy znalazł się w Wielkiej Brytanii prowadził badania, przyglądał się tamtejszemu systemowi szkolnictwa wyższego z perspektywą powrotu do Polski i wykorzystania swoich doświadczeń i badań, jakie tam zebrał i prowadził. Nagła śmierć zniweczyła te plany.

Stefan Kunowski zetknął się z Kukulskim tuż przed wojną i można rzec był kontynuatorem jego dzieła. Przyczynił się do odbudowania pedagogiki po zawierusze wojennej, a kiedy inni opuszczali KUL, w różnoraki sposób represjonowany przez władze państwowe, nie opuścił uczelni, ale zajął się utrzymaniem pedagogiki jako nauki i przygotowaniem pedagogicznym studentów na tych kierunkach, które wiązały się z uczeniem i dydaktyką, ponadto przygotowywał pedagogicznie pracowników KUL. Kunowski umiłował prawdę naukową, którą postawił na pierwszym miejscu, nie zwracając uwagi na karierę, ani na korzyści majątkowe. Rozumiał, że nauka wymaga ofiar i on je złożył swoim życiem. Nie doczekał wolności w nauce, a jego książki i artykuły były drukowane dopiero po jego śmierci. Liczne prace pozostawił w rękopisach czy maszynopisach, a zapewne niewiele osób wie, że pisał również opowiadania.

38 Tamże, s. 30–31.

Teresa Kukołowicz współpracowała przez kilkanaście lat z Kunowskim, widząc jego nieudane zmagania z uruchomieniem badań pedagogicznych na KUL. Przez lata czekała na zatwierdzenie habilitacji, ale kiedy sytuacja polityczna pozwoliła na reaktywowanie pedagogiki, stała się jej trzecią odnowicielką i założycielką na KUL. Skompletowanie kadry naukowej stanowiło nie lada wyzwanie, gdyż KUL nie miał dotacji państwowych, a tylko nieliczni chcieli przyjeżdżać z wykładami do takiej uczelni, która oferowała niewiele i przysłowiowe „Bóg zapłać”.

Kunowski zetknął się z Kukulskim, Kukołowicz przez długi czas wspólnie pracowała z Kunowskim. Można zatem z całą pewnością mówić o ciągłości naukowej i pokoleniowej pedagogiki na KUL. Lata 1920–2000 były dla pedagogiki kulowskiej bardzo trudne, na pewno żadna z polskich uczelni nie przeszła takiego trudnego szlaku, na którym o wszystko trzeba było walczyć i okupić ogromnym trudem, wyrzeczeniem, a niejednokrotnie upokorzeniem. Dlatego dla mnie ta trójka – Kukulski, Kunowski i Kukołowicz to najwyższy certyfikat jakości ludzi, którzy zmagali się z sytuacją polityczną i przeciwnościami losu. Niejednokrotnie zapomniani, bo nie stworzyli systemów naukowych czy badawczych, ale za to kształcili pokolenia ludzi, którzy wychodzili z KUL i byli ceniieni jako pedagodzy za swoją wiedzę i profesjonalizm oraz personalistyczne podejście do drugiego człowieka.

Abstrakt: Celem artykułu było ukazanie roli i wkładu Zygmunta Kukulskiego, Stefana Kunowskiego i Teresy Kukołowicz w rozwój pedagogiki na KUL. Powstała w 1920 r. Katedra Pedagogiki była drugą katedrą w Polsce po Uniwersytecie Poznańskim. W powstanie i rozwój pedagogiki na KUL zaangażował się prof. Kukulski. Niestety druga wojna światowa przerwała funkcjonowanie tejże dyscypliny naukowej na KUL. Od 1944 r. odnowieniem i utrzymaniem mimo przeciwności systemu komunistycznego w Polsce zajął się prof. Stefan Kunowski. Czynił próby stworzenia instytutu badawczego, ale bezskutecznie. W 1981 r. nadarzyła się okazja reaktywowanie i rozwijanie pedagogiki na KUL do czego przyczyniła się prof. Teresa Kukołowicz. To trzy filary pedagogiki na KUL w latach 1920–2000. Mimo trudności, wyrzeczeń a czasami upokorzeń nie poddali się w najtrudniejszych czasach dla Polski i nauki polskiej tworząc, reaktywując i rozwijając pedagogikę na KUL.

Słowa kluczowe: Zygmunt Kukulski, Stefan Kunowski, Teresa Kukołowicz, pedagogika, Katedra Pedagogiki na KUL

Bibliografia

- Bromberek B., *Studia uniwersyteckie w zakresie nauki o edukacji w świetle badań empirycznych*, Poznań 1998.
- Draus J., Terlecki R., *Historia wychowania*, t. 2: *Wiek XIX–XX*, Kraków 2009.
- Ewolucja tożsamości pedagogiki*, red. H. Kwiatkowska, Warszawa 1994.
- Folkierska A., *Pytanie o pedagogikę*, Warszawa 1990.
- Hejnicka-Bezwińska T., *Praktyka edukacyjna w warunkach zmiany kulturowej (w poszukiwaniu logiki zmian)*, Warszawa 2015.
- Hejnicka-Bezwińska T., *Tożsamość pedagogiki. Od ortodoksji ku heterogeniczności*, Warszawa 1997.
- Hejnicka-Bezwińska T., *W poszukiwaniu tożsamości pedagogiki. Świadomość teoretyczno-metodologiczna współczesnej pedagogiki polskiej (geneza i stan)*, Bydgoszcz 1989.
- Karolewicz G., *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, Lublin 1996.
- Karolewicz G., *Represje wobec społeczności Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w latach 1944–1956*, w: *Aparat ucisku na Lubelszczyźnie w latach 1944–1956 wobec duchowieństwa katolickiego*, red. J. Ziółek przy współpracy M. Petera, Lublin 2000, s. 47–61.
- Kras J., *Życie umysłowe w Krakowie w latach 1848–1870*, Kraków 1977.
- Kunowski S., *Dokształcanie pedagogiczne pracowników naukowych*, w: *Księga Jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1969, s. 255–258.
- Kunowski S., *Rozwój nauk pedagogicznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1969, s. 243–247.
- Mońka-Stanikowa A., *Studia pedagogiczne na Uniwersytecie Warszawskim w okresie 1926–1982*, Warszawa 1997.
- Nowak-Kluczyński K., *Pedagogika na poznańskim uniwersytecie 1919–1993*, Poznań 2014 (rozprawa doktorska).
- Pedagogika i edukacja nowych wspólnot i różnic wobec jednoczącej się Europy*, red. E. Malewska, B. Śliwerski, Kraków 2002.
- Sajdek W., *Jakiej filozofii pedagogzy potrzebują? O początkach pedagogiki uniwersyteckiej w Krakowie*, „Polska Myśl Pedagogiczna”, 2 (2016) nr 2, s. 345–358.
- R. Skrzyniarz, *Dzieje pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II*, w: *Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Historia i współczesność*, red. A. Rynio, R. Skrzyniarz, współpraca Ł. Badeńska, Lublin 2011, s. 13–14.
- Skrzyniarz R., *Jan Dobrzański*, w: *Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, s. 44.
- Skrzyniarz R., *Kariera naukowa prof. Stefana Kunowskiego (1909–1977)*, w: *U podstaw tożsamości pedagogiki. Wielowymiarowość pedagogiki – biografistyka – historia*, red. R. Skrzyniarz, E. Smółka, S. Konefał, Lublin 2012, s. 217–237.

- Skrzyniarz R., *Stefan Kunowski*, w: *Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Historia i współczesność*, red. A. Rynio, R. Skrzyniarz, współpraca Ł. Badeńska, Lublin 2011, s. 51–52.
- Skrzyniarz R., *Teresa Maria Kukołowicz*, w: *Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Historia i współczesność*, red. A. Rynio, R. Skrzyniarz, współpraca Ł. Badeńska, Lublin 2011, s. 48–49.
- Skrzyniarz R., *Wybrane przykłady postaw i działań ukierunkowanych na przetrwanie oraz rozwój Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w latach 1944–1970*, w: *Wczoraj, dziś i jutro pedagogiki uniwersyteckiej w świetle twórczości Stefana Kunowskiego*, red. K. Braun, M. Łobacz, A. Rynio, Lublin 2010, s. 79–90.
- Skrzyniarz R., *Wychowawcza misja Kościoła. Pedagogika pastoralna w ujęciu Stefana Kunowskiego*, „Ateneum Kapłańskie”, 2018 171 (2018) z. 1 (656) s. 9–19.
- Sośnicki K., *Rozwój pedagogiki na przełomie XIX i XX w.*, Warszawa 1967.
- Śliwerski B., *Współczesna myśl pedagogiczna. Znaczenia, klasyfikacje, badania*, Kraków 2009.
- Śliwerski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2010.
- Wołk K., *Zygmunt Bolesław Kukulski (1890–1944) – pedagog, wychowawca, społecznik*, Lublin 2018 (w druku).
- Woroniecki J., *Katolicka etyka wychowawcza*, Poznań 1925.